

Výskyt *Dicronychus equiseti* (Coleoptera: Elateridae) v Čechách (Česká republika)

The occurrence of *Dicronychus equiseti* (Coleoptera: Elateridae) in Bohemia (Czech Republic)

Josef Mertlik¹ & Petr Brůha²

1) Pohřebačka 34, CZ-53345 Opatovice nad Labem, Czech Republic
mertlik@elateridae.com

2) Hynaisova 448/11, CZ-40001 Ústí nad Labem, Czech Republic
pbruha@volny.cz

Abstract. The occurrence of the click-beetle *Dicronychus equiseti* (Herbst, 1784) on Bohemian territory (Czech Republic) is confirmed. Exact position data, biotope photos and notes on biotope conservation possibilities are added to the text.

Key words: Coleoptera, Elateridae, *Dicronychus equiseti*, faunistics, protection, Bohemia, Czech Republic

Úvod

Od posledního českého nálezu kovaříka *Dicronychus equiseti* (Herbst, 1784) uplynulo v tomto roce již 31 let. Ostatní známé české nálezy tohoto druhu (osm doložených lokalit) jsou ještě staršího data. Recentní nálezy na území České republiky jsou známy pouze z území jižní Moravy. Faunistiku, ekologické požadavky a možnosti ochrany biotopů *D. equiseti* na území České republiky a Slovenska zpracoval Mertlik (2011b: 155-156 a 187-188).

Entomolog Pavel Moravec (Litoměřice) našel dne 1.5.1980 jednu samičku *D. equiseti* v okolí Oleška. Na bližší okolnosti nálezu si již nepamatuje, ale v té době jezdili do Oleška entomologové na jednu velmi známou lokalitu, která se nachází od této obce východně (50°28'51.088"N, 14°12'40.691"E). Jedná se o mez na jižním okraji Travčického lesa mezi cestou a polem. Tehdy zde ještě rostla vzácná rostlina sinokvět chrpovitý *Jurinea cyanoides* (L.), na kterou je svým způsobem života vázaný nosatec *Pseudorchestes purkynei* (Dieckmann, 1958). V roce 1987 zde bylo napočítáno 495 listových růžic sinokvětu, v roce 1994 již jen 150 a v roce 2005 pouze jedna (Klaudisová & Kříž 2011). Sinokvět chrpovitý se kdysi v České republice vyskytoval téměř na 30 lokalitách v oblasti vátných písků středního a západního Polabí. Z původních početných populací je dnes opakovaně ověřovaná pouze jediná lokalita v přírodní památce Píščina u Tišic, kde přežívá sotva v několika málo růžicích. Nosatec *P. purkynei*, o němž se dlouhá léta soudilo, že zcela vyhynul, byl recentně nalezen na jedné lokalitě v sousedním Německu (Jiří Krátký, ústní sdělení).

Získané informace nebyly příliš povzbuzující a nedávaly nám mnoho šancí pro nalezení *D. equiseti*. V té době jsme ani neznali přesnou polohu lokality se sinokvětem. Jednu naději jsme přeci jen měli. Při studiu leteckých snímků Oleška a Travčického lesa (<http://www.mapy.cz/s/2EaR>) mne zaujala volná plocha severně od obce – bývalá vojenská střelnice (50°29'11.407"N, 14°12'12.619"E). Území bývalých vojenských střelnic, jak je známo, osidluje velmi pestrá společenstva rostlin a živočichů, která zanikají, až když vojáky opuštěná plocha podlehně sukcesi. V minulosti se na střelnici místní entomologové nedostali, protože byla hlídána vojáky (Pavel Moravec, ústní sdělení). Naplánovali jsme tedy s kolegou Petrem Brůhou společnou výpravu do Oleška.

Oleško, 17.4.2011

Dne 17.4.2011 jsme s Petrem nejprve dopoledne hledali saproxylofágní kovaříky v torzu lužního lesa Loužek u Doksan. Po poledni jsme se přesunuli do Oleška. Počasí nám ale moc neprálo, protože byla poměrně velká oblačnost. Napřed jsme se šli podívat na lesní okraje severně od obce, které Petr již navštívil 11.4.2011. Krajinu zde tvoří pásmo písčinych dun zalesněných borovicemi a mezi nimi jsou rozsáhlá pole. Na dvou místech jsme zde našli vzácné

psamofilní kovaříky *Cardiophorus asellus* Erichson, 1840. Imaga seděla na travinách na prosluněných okrajích borových plantáží (obr. 1-2).

Petr mne pak dovedl po lesní cestě až na světlinu na jižním úpatí obrovské zalesněné písečné duny. Při své minulé návštěvě zde pozoroval rojení *C. asellus*. Ale dnes jsme je na světlině vůbec nemohli nalézt. Jako by zde nikdy nežili. Pak našťestí na chvilku vykouklo z mraků slunce a kovaříky dokázalo ze země doslova vytáhnout. Najednou jich bylo na světlině plno (obr. 2). Krásné rojení.

A pak jsme se již konečně dostali k bývalé vojenské střelnici. Před námi se objevila rozsáhlá plocha s travinami i s volnými písky (obr. 4-10). Tu a tam rostla malá soliterní borovička. Nejhorší devastace byla patrná podél severního okraje střelnice, kde byla půda rozorána a osázena borovičkami. Na obou vzdálenějších okrajích oraniště byly rozsáhlé houštiny agresivních introdukovaných akátů. Dvěma druhům kovaříků se ale lesnické oraniště velmi líbilo – rojili se tu *Ampedus balteatus* (Linnaeus, 1758) a *Cardiophorus ruficollis* (Linnaeus, 1758). To jsou druhy, kterým lesní plantáže vůbec nevadí, pokud na nich lesníci ponechávají pařezy.

Slunce bylo toho dne velmi vzácným hostem a tak jsme využívali každého slunečního paprsku k prohlídkám travin. Místní kluci z nás měli asi velkou legraci, když viděli dva dospělé pány, jak lezou po čtyřech po zemi sem a tam (obr. 9-10). Copak ti kluci asi věděli o entomologii? Zřejmě jen to, co vidí a slyší z komerčních médií – že entomologové, kteří studují hmyz bez povolení příslušných orgánů ochrany přírody jsou zlí lidé, kteří zabíjí nebohá zvířátka a pak s nimi obchodují. No, našťestí nežijeme na Slovensku nebo v Turecku (tj. v politováníhodných zemích, kde lidé hned volají na entomology policii). Česko doposud patří mezi země s relativně inteligentními ochranáři a tak jsme tedy bez obav pokračovali v průzkumu.

Nelezi jsme po čtyřech dlouho, snad pět minut a pak se ten „zázrak“ opravdu stal. Na stéble traviny, až úplně nahoře, seděl sameček *Dicronychus equiseti* (obr. 11-12). A nedaleko seděli další. Na travinách byli i kovaříci *Cardiophorus asellus*. Celkem jsme zde našli osm samců *D. equiseti*, samci *C. asellus* zde byli hojnější. Plocha, na které oba druhy aktivovali nebyla moc velká. Byl to poměrně úzký, asi pětimetrový pás, táhnoucí se podél rozorané plochy ve střední části střelnice (50°29'11.922"N, 14°12'10.974"E - 50°29'12.100"N, 14°12'13.369"E). V 15:30 jsme lokalitu opustili, protože jsme museli odjet do nedalekých Bohušovic nad Ohří, odkud mi jel vlak domů.

V pátek 22.4.2011 se ještě Petr na chvíli stavil v Olešku studovat aktivitu *Dicronychus equiseti*. Kupodivu (bylo teplo - cca 24°C, okolo 15 hod.) bylo na střelnici skoro mrtvo. Oba kovaříci, *Cardiophorus asellus* a *D. equiseti* začali vylézat až kolem 16 hod., ale to již i Petr musel pádit domů. Viděl proto jen pár samiček *C. asellus* a čtyři samce *D. equiseti*.

Jsme přesvědčeni o tom, že naše nálezy kovaříka *Dicronychus equiseti* nejsou posledními, a že se nám do budoucna podaří nalézt ještě další osídlené lokality. Za průzkum rozhodně stojí bývalá lokalita sinokvětu východně od Oleška (50°28'51.088"N, 14°12'40.691"E).

Doufáme, že nám v tom pomohou i entomologové – čtenáři tohoto článku. Své nové poznatky mohou poskytnout autorům tohoto článku na výše uvedené adresy.

Ochrana biotopů

Na historických leteckých snímcích z roku 1954 (<http://kontaminace.cenia.cz/>) je oblast Travčického lesa mnohem méně zalesněná, než je tomu v současnosti. Dnes zde již lesníci svůj boj se zalesňováním volných písků téměř vyhráli. Nejčastějším vegetačním pokryvem písčin je borová monokultura s minimální ochrannářskou hodnotou (obr. 2-3). Rozloha lesních porostů na území ČR se každým rokem zvětšuje, což je sice pro lesní hospodáře příznivý ukazatel, ale pro biotopy rostlin a živočichů, osídlujících bezlesí, má smrtící účinek. Zalesnění se nevyhnulo ani blízkému okolí výše citované lokality sinokvětu (viz <http://kontaminace.cenia.cz/> - snímky z roku 2010). S každou zalesněnou písčinou, loukou či stepí se ocitá množství rostlinných i živočišných druhů blíž a blíž ke svému vyhynutí. Jejich přežití je nyní závislé jen na radikálním rozšíření písčin na úkor lesních porostů. Ochranu a management biotopů ohroženého hmyzu nelesních stanovišť zpracovali autoři Konvička, Beneš et Čížek (2005). Metodiku ochrany některých psamofilních druhů hmyzu a jejich biotopů zpracoval pro východočeské písčiny Mertlik (2011a).

Kovařík *Dicronychus equiseti* patří k našim nejvzácnějším, kriticky ohroženým druhům, a proto je recentní objev jeho české lokality tak mimořádně hodnotný. Pokud u nás existuje systém účinné ochrany přírody, tak tento nález jistě bude dostatečným impulsem pro aktivitu příslušných orgánů ochrany přírody. Stačí totiž chvíle nečinnosti a celá bývalá plocha střelnice může být rozorána a osázena borovou plantáží – nebo zaroste agresivním akátem a borovicemi.

Ekologické požadavky *D. equiseti* popisuje Mertlik (2011b: 187-188). Tento druh vyhledává lehké řídké porostlé písčité půdy s četnými tlejícími rostlinnými zbytky pod úrovní země. Na území střední Evropy byly jeho biotopy zjištěny v oblastech s výskytem vátných písků. Vznikají orbou půdy, činností zemních savců (např. králíků), pastvou hospodářských zvířat (např. koní) i pohybem vojenské techniky (vojenská cvičiště).

Zachování volné plochy bývalé vojenské střelnice u Oleška se musí stát ochrannou prioritou. Lze zde uplatnit management kosení travních porostů, výřezu náletových dřevin (borovice a akát) a občasného narušení travního drnu na vytipovaných plochách. Vhodný je i pojezd částí plochy pásovou technikou. V centrální části podél lokality *D. equiseti* bude nutné zredukovat vysazenou borovou plantáž (místo zapojeného porostu solitérní kmeny).

Všechny výše uvedené aktivity, včetně již navržených (viz Šumpich 2010: 122), by bylo vhodné zabudovat do připravovaného souboru doporučených opatření (SDO) (tak se budou jmenovat zatím neexistující plány péče o EVL) pro již vyhlášenou evropsky významnou lokalitu (EVL) Písci u Oleška. (hranice EVL viz také Šumpich 2010).

U Oleška se nacházejí i další ochranně cenné plochy, např. zjištěné lokality kovařiků *Cardiophorus asellus*. Jsou to osluněné travnaté pásy na jižním okraji zalesněných dun (50°29'6.276"N, 14°11'35.052"E – 50°29'4.475"N, 14°11'48.556"E; 50°29'5.064"N, 14°11'51.819"E; 50°28'58.175"N, 14°11'42.320"E a 50°29'16.225"N, 14°11'45.768"E). Na jedné z těchto lokalit (50°29'5.990"N, 14°11'38.153"E) se vyvíjí i chroustci *Anomala dubia* (Scopoli, 1763). Z písku pod trsy kostřav (*Festuca* sp.) jsme vyhrabali několik mrtvolek těchto chroustků.

Pro tyto biotopy lze zde uplatnit management rozvolnění lesních porostů (místo zapojeného porostu solitérní kmeny) a občasného narušení travního drnu na vytipovaných plochách.

Oleško leží na jižním okraji rozsáhlého pásma písečných dun (Travčický les). Severní polovina tohoto území (Travčice – Nučičky) je devastována velkoplošnou těžbou písku. Právě zde učinili před několika lety místní entomologové unikátní objevy ohrožených psamofilních druhů kovařiků: *Paracardiophorus musculus* (Erichson, 1840), *Cardiophorus asellus* a *Dicronychus equisetioides* Lohse, 1976 (viz Mertlik 2011b); *Negastrius sabulicola* (Boheman, 1852) a *Zorochochros meridionalis* (Laporte de Castelnau, 1840) (viz Kubát & Moravec 2009).

Psamofilní druhy mají obdivuhodnou schopnost přežít. Na ploše pískovny je možné významně podpořit ochranu biotopů ohrožených druhů razantním omezením plochy technických rekultivací, protože území po těžbě písku jsou naopak velmi vhodná pro aplikaci ekologické obnovy (Řehounek & al. 2010). Rovněž je zde nutné ponechání některých významných částí odtěžovaných písečných dun. Přesně tento postup již navrhuji pro rekultivace pískoven u Travčic a Nučiček Kubát a Moravec (2009).

Bohužel je smutnou realitou, že systém ochrany hmyzu je u nás i ve světě špatně nastaven a v praxi je tak velmi vzdálen skutečným potřebám ochrany hmyzu. Ochránáři své aktivity omezují na medializovanou druhovou ochranu některých nápadných druhů hmyzu, jejímž jediným viditelným výsledkem je demonizování entomologické vědy. Ochranní úředníci plýtvají svým drahocenným časem na vydávání zcela zbytečných povolení ke studiu hmyzu a tato povolení dokáží spolehlivě zablokovat množstvím nespelnitelných podmínek. Na řešení skutečného problému – na zastavení probíhajících likvidací biotopů hmyzu, na to jim již síly nezbyývají. Vše ale ještě není ztraceno a pokud bude opravdu chtít naše společnost zachránit ohrožené biotopy a s nimi i jejich vymírající obyvatele, tak k tomu možnosti určitě má.

Souhrn

Výskyt kovařika *Dicronychus equiseti* na území Čech (Česká republika) je potvrzen po 31 letech. K článku je připojena fotodokumentace lokality a návrhy na praktickou ochranu biotopu.

Přehled nálezů *D. equiseti* na území Oleška:

- 5551: Bohemia bor., Oleško, 1.V.1980, 1 ♀, Pavel Moravec leg. et coll., Tomáš Sitek det. 1994, Josef Mertlik rev. 2009 (Mertlik 2011b: 155).
 5551: Bohemia bor., Oleško, střelnice (50°29'11.922"N, 14°12'10.974"E - 50°29'12.100"N, 14°12'13.369"E), 17.IV.2011, 8 ♂♂, Josef Mertlik & Petr Brůha leg., det. et coll.
 5551: Bohemia bor., Oleško, střelnice (50°29'11.922"N, 14°12'10.974"E - 50°29'12.100"N, 14°12'13.369"E), 22.IV.2011, 4 ♂♂, Petr Brůha leg., det. et coll.

Literatura

- KLAUDISOVÁ A. & KRÍŽ M. 2011: Sinokvět chrpovitý (*Jurinea cyanoides*). Péče o druh a jeho lokality. Msc., AOPK ČR, Praha.
 KONVIČKA M., BENEŠ J. & ČÍŽEK L. 2005: Ohrožený hmyz nelesních stanovišť: ochrana a management. Sagittaria, Sdružení pro ochranu přírody střední Moravy, Olomouc, 127 pp.
 In: <http://www.elateridae.com/page.php?idcl=82>

- KUBÁT K. & MORAVEC P. 2009: Přírodovědný průzkum pískovny Nučnický a vybraných sousedních území. Msc., KÚ Ústeckého kraje a archivy autorů, 26 pp. + mapové a fotogr. přílohy.
- MERTLIK J. 2011a: Příspěvek k ochraně písčitých biotopů východních Čech s uvedením nálezů devíti vzácných psamofilních brouků. *Elateridarium*, 5: 5-42. In: <http://www.elateridae.com/elateridarium/page.php?idcl=175>
- MERTLIK J. 2011b: Druhy podčeledi Cardiophorinae (Coleoptera: Elateridae) České republiky a Slovenska [The species of the subfamily Cardiophorinae (Coleoptera: Elateridae) of the Czech Republic and Slovakia]. *Elateridarium*, 5: 59-204. In: <http://www.elateridae.com/elateridarium/page.php?idcl=178>
- ŘEHOUNEK J., ŘEHOUNKOVÁ K. & PRACH K. (eds.) 2010: Ekologická obnova území narušených těžbou nerostných surovin a průmyslovými deponiemi. Calla, České Budějovice, 172 pp. In: <http://www.elateridae.com/page.php?idcl=160>
- ŠUMPICH J. 2010: Motýli (Lepidoptera) bývalého vojenského prostoru u Oleška (Česká republika, Ústecký kraj). *Klapalekiana*, 46: 69-130.

Sinokvět chrpovitý: <http://www.biomonitoring.cz/druhy.php?druhID=60>

Mapové podklady: <http://kontaminace.cenia.cz/> a <http://www.mapy.cz/>

Obrazová příloha

Obrázky o větším rozlišení jsou k dispozici v HTML verzi tohoto článku. Kompletní fotodokumentace je k dispozici adrese: <http://www.elateridae.com/galerie/search.php> Do vyhledávače zadáte klíčové slovo „Oleško“, poté kliknete na "hledej" a objeví se tabule s miniaturami fotografií. Na stránce se zobrazenou tabulí je uveden vpravo dole počet tabulí s fotografiemi (kliknutím na některé z čísel je možné vybrat tabuli). Kliknutí na vybranou fotografii je možné dvakrát zvětšit její velikost.

Obr. 1. Oleško, 17.4.2011
Biotop *Cardiophorus asellus*

Obr. 2. Oleško, 17.4.2011
Biotop *Cardiophorus asellus*

Obr. 3. Oleško, Travnícký les - jih, 17.4.2011
Pohled z písčné duny na České středohoří

Obr. 4. Oleško, střelnice, 17.4.2011
Biotop *Cardiophorus asellus* a *Dicronychus equiseti*

Obr. 5. Oleško, střelnice, 17.4.2011
Biotop *Cardiophorus asellus* a *Dicronychus equiseti*

Obr. 6. Oleško, střelnice, 17.4.2011
Volné písky v centrální části střelnice

Obr. 7. Oleško, střelnice, 17.4.2011
Biotop *Cardiophorus asellus* a *Dicronychus equiseti*

Obr. 8. Oleško, střelnice, 17.4.2011
Biotop *Cardiophorus asellus* a *Dicronychus equiseti*

Obr. 9. Oleško, střelnice, 17.4.2011
Hledání kovaříka *Dicronychus equiseti*

Obr. 10. Oleško, střelnice, 17.4.2011
Kovařík *Dicronychus equiseti* byl nalezen

Obr. 11. Oleško, střelnice, 17.4.2011
Dicronychus equiseti

Obr. 12. Oleško, střelnice, 17.4.2011
Dicronychus equiseti

Obr. 13. *Dicronychus equiseti* (Herbst, 1784)
Foto Tamás Németh

Poděkování

Děkujeme kolegovi Pavlu Moravcovi z Litoměřic za jeho nález kovaříka *Dicronychus equiseti*, který nám byl inspirací při naší výpravě do Oleška. Zároveň mu děkujeme za informace o lokalitě Oleško i za cenné připomínky k textu tohoto článku.

Kolegovi Tamási Némethovi (Budapešť) děkujeme za poskytnutí fotografie kovaříka *Dicronychus equiseti*.

Přijato 28.11.2011